

1.01
Prejeto 4. 11. 2005

UDK 323(436-89=162.3+163.6)"189"

Andrej Pančur*

(Ne)primerljive razmere v čeških in slovenskih deželah v zadnjih letih Taaffejeve vlade

IZVLEČEK

Avtor v članku opisuje politične in nacionalne podobnosti in razlike med češkimi in slovenskimi deželami v zgodnjih devetdesetih letih 19. stoletja. Pri tem ugotavlja, da so bili češko nemški in slovensko nemški odnosi v teh deželah usodno obremenjeni z obojestranskim občutkom ogroženosti in nacionalne zapostavljenosti. Takšne nacionalne razmere so nujno porajale vedno nove nacionalne konflikte, obremenjevale trenutne politične razmere in zastirale diametralne razlike med slovenskim zagovarjanjem naravnega prava in češkim zagovarjanjem državnega prava.

Ključne besede: Slovenija, Češka, Avstro-Ogrska, 19. stoletje, Tomáš Garrigue Masaryk, politične stranke, narodnostni boji, naravno pravo, državno pravo

ABSTRACT

(IN)COMPARABLE CONDITIONS BETWEEN THE CZECH AND SLOVENE LANDS DURING THE FINAL YEARS OF THE TAAFFE'S GOVERNMENT

In the paper, the author describes political and ethnic similarities and differences between the Czech and Slovene lands in the Habsburg monarchy in the early 1890's. He concludes that the Czech-German and the Slovene-German relations in these lands were fatally overloaded with a reciprocal sense of threat and ethnic disregard. Such interethnic conditions inevitably became a breeding ground for recurrent conflicts, aggravating the existing political situation and obscuring the diametric differences between the Slovene support for natural law and the Czech support for state law.

Key words: Slovenia, Bohemia, Austria-Hungary, nineteenth century, Tomáš Garrigue Masaryk, political parties, ethnic struggles, natural law, state law

* Dr., znanstveni sodelavec, Inštitut za novejšo zgodovino, SI-1000 Ljubljana, Kongresni trg 1; e-mail: andrej.pancur@inz.si

Besedni dvboj

V avstrijskem državnem zboru se je 16. novembra 1892 začela generalna debata o proračunu za naslednje leto. Poslanci so dodobra izkoristili dano priložnost. Vendar pri tem v imenu svojih parlamentarnih klubov običajno niso govorili o gospodarskih vidikih vladnega predloga, temveč predvsem o političnih in nacionalnih problemih svojih volivcev. Takšna parlamentarna praksa je bila že dolgo časa nekaj povsem običajnega. Poslanci so lahko debatirali celo o nacionalnih problemih, ki so z današnjega stališča povsem nepomembni, toda takrat so ti problemi med sprtimi narodi povzročali boleče spore. Parlamentarni govorniki so morali vedno računati na ogorčena nasprotovanja, kajti njihovi nacionalni nasprotniki so hoteli predstaviti še svojo resnico. Kljub temu je parlamentarna debata v primerjavi s kasnejšimi časi ponavadi še vedno potekala precej gladko in mirno. Tako se je tudi leta 1892 generalna debata sprva nemoteno nadaljevala.

Naslednji dan, 17. novembra, je dobil besedo vodja nemških liberalcev Ernst Plener. Med drugim je še pripomnil, da Čehi ne bodo nikoli mogli uresničiti svojega državnopravnega političnega programa, kajti "na Češkem živi poleg 3 in ½ milijonov Čehov več kot 2 milijona Nemcev, kateri nočejo niti slišati o teh državnopravnih aspiracijah."¹ Mladočeški poslanec Tomáš Garrigue Masaryk se je čutil izzvanega. Zato je 18. novembra v svojem parlamentarnem govoru bolj nadrobno spregovoril o češkem državnem pravu. Ko je nato zaključil svoj govor, mu na odziv ni bilo potrebno dolgo čakati. Kot prvi mu je iz vrst nemških liberalcev na govorniškem odru sledil poslanec Max Menger. Ta je najprej ponovil nekatere nemške argumente proti češkemu državnemu pravu. Nato je poudaril: "Mi ne poznamo nobene češke države. Govoriti o obstoječi češki državi je po mojem mnenju veleizdaja." Mladočeški poslanci so se na takšne obtožbe odzvali z živahnim ugovarjanjem in burnimi protestnimi klici. Menger je še siloviteje ponovil svoje obtožbe: "Da, veleizdajalci ste! Veleizdajalci ste, če govorite o češki državi!"² Po njegovem mnenju je bil seveda tudi Masaryk nevaren veleizdajalec. Češki in kmalu tudi nekateri drugi slovanski poslanci so se začeli silovito razburjati. Zaradi glasnega hrupa iz slovanskih in nemških vrst državnega zbora Menger ni mogel nadaljevati svojega govora. Ko je hotel predsednik poslanske zbornice Franc Smolka umiriti Mengerja, je postal hrup tako močan, da je moral predsednik naposled zaključiti sejo državnega zbora.

Ti dogodki so kmalu vznemirili tudi javnost. Nemški liberalci in nemški nacionalci so podpirali Mengerja, nasprotno so ga Čehi ostro obsojali. Tudi slovenski časopisi so mu očitali manjvredno in sramotno obnašanje, ki ne sodi v parlament, temveč v beznico. Obratno so Masaryka opisovali kot genialnega politika, ki govori brez strasti, hladno, zadržano, premišljeno in utemeljeno.³ Zato so Slovenci podpirali Masarykovo zahtevo po sklicu komisije, ki bi presodila primernost Mengerjevih izjav o čeških veleizdajalcih. Mengerjev govor je nato obsodila večina ko-

¹ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes (dalje SPSHA), Wien 1892, 167. Sitzung, XI. Session, 17. november 1892, str. 7796.

² SPSHA, 167. Sitzung, XI. Session, 17. november 1892, str. 7866.

³ Slovenski narod, 21. 11. 1892, št. 266, Državni zbor; Slovenec, 21. 11. 1892, Konec viharja in splošnje budgetne razprave; Edinost, 23. 11. 1892, št. 94, Politični pregled.

misije⁴ in kasneje tudi državnega zbora (mlado in staročehi, češki aristokrati, Poljaki, Slovenci, Hrvati, nemški konservativci in krščanski socialci).⁵

Politične okoliščine

Iz teh burnih dogodkov lahko razberemo že prve kali bodoče uničujoče obstrukcijske politike. V teh letih je uradniška vlada Eduarda Taaffeja vedno težje dobila potrebno podporo med strankami. Vedno bolj nespravljivo politiko so gnale posebno nove stranke, ki so politično podporo iskale med širšimi množicami prebivalstva. Politiki novega kova so bili predvsem nemški nacionalci, Schönerejanci, mladočehi in krščanski socialci. Njihova politika je bila v prid nacionalno zavednega meščanstva. Velik del svoje pozornosti so nove stranke posvečale perečim socialnim in gospodarskim problemom srednjega sloja prebivalstva. Stranke množic so s pomočjo nacionalistične agitacije, postavljanjem maksimalnih nacionalnih zahtev in pomanjkanjem pripravljenosti za sklepanje nacionalnih kompromisov temeljito spremenile stil vodenja politike.⁶ Sčasoma so tudi nekatere stare stranke veljavno prevzele nacionalistično retoriko, da bi s tem pridobile ali vsaj obdržale volivce na svoji strani. Tako so hoteli tudi nemški liberalci prav s pomočjo poudarjenega nacionalizma ohraniti svoj položaj v nemški družbi.⁷ V sklopu teh zgodovinskih okoliščin moramo presojati tudi Mengerjev govor. Njegova retorika je bila v primerjavi z retoriko radikalnih nacionalistov ali v primerjavi s kasnejšimi državnozbornskimi debatami še zelo zadržana. Zato lahko ogorčene napade na Mengerjeve besede do določene meje pravilno razumemo le v sklopu takratne kočljive politične situacije.

Po dolgotrajni vladavini v avstrijski polovici habsburške monarhije so nemški liberalci z nastopom vlade Eduarda Taaffeja leta 1879 kmalu odšli v opozicijo. Taaffe se je oprl na raznoliko koalicijo konservativnih (nemški konservativci) in slovanskih strank (Čehi, Poljaki, Slovenci in Hrvati). Vse te stranke so imele le en skupni imenovalec - svojega skupnega sovražnika, nemške liberalce.⁸

Tako imenovani "železni obroč" konservativno slovanske koalicije je Taaffejevi vladi zagotavljal udobno parlamentarno večino. Toda konec osemdesetih let je vladna koalicija prenehala biti vedno zanesljiva vladna opora. Češki del koalicije je namreč razpadel. Na eni strani so ostali vladi naklonjeni staročehi, na drugi strani so se osamosvojili vladi sovražni mladočehi. Le-ti so v češki družbi imeli vedno večji vpliv. Zato je Taaffe poskušal kot nadomestilo za vedno manj pomembne staro-

⁴ Jiří Kovtun: Slovo má poslanec Masaryk. Praha: Československý spisovatel, 1991, str. 106-131; Jaroslav Opat: Filozof a politik T.G. Masaryk 1882-1893 (Příspěvek k životopisu). Praha: Melantrich, 1990, str. 373-378; Zdeněk Šolle: Století české politiky : počátky moderní české politiky od Palackého a Havlíčka až po realisty Kaizla, Kramáře a Masaryka. [Praha]: Mladá fronta, 1998, str. 120-121.

⁵ Za je glasovalo 155 poslancev iz vrst mlado in staročehev, Hohenwartovega kluba, Poljskega kluba in krščanskih socialcev. Proti so glasovali 104 poslanci iz vrst nemških liberalcev in nemških nacionalcev. SPSHA, 167. Sitzung, XI. Session, 22. 11. 1892, str. 7943; Slovenec, 24. 1. 1892, št. 269, Državni zbor; Slovenski narod, 23. 11. 1892, št. 268, Državni zbor.

⁶ Helmut Rumpler: Eine Chance für Mitteleuropa : Bürgerliche Emanzipation und Staatsverfall in der Habsburgermonarchie. Wien: Ueberreuther, 1997, str. 488-494; Fran Zwitter: Nacionalni problemi v habsburški monarhiji. Ljubljana 1962, str. 170-171.

⁷ Pieter M. Judson: Exclusive Revolutionaries : Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1996, str. 193-254.

⁸ Vasilij Melik: Slovenska politika v Taaffejevi dobi. V: Zgodovinski časopis, 1975, št. 1-2, str. 109.

čehe v vladno koalicijo pripeljati nemške liberalce. Po drugi strani so si v tem času tudi nemški liberalci prizadevali navezati stike s Taaffejevo vlado. Pri tem so poskušali iz vladne koalicije izriniti konservativni Hohenwartov klub in nato skupaj s Poljaki oblikovati novo vladno koalicijo. Taaffeju je naposled leta 1890 s pomočjo češko-nemške sprave uspelo nemške liberalce pridobiti za morebitni vstop v vladne vrste. Češko-nemška sprava je bila sicer kompromis med nekaterimi češkimi (staročehi in češki aristokrati) in nemškimi strankami (nemški liberalci) iz čeških dežel, vendar so glede na trenutne politične razmere debelejši konec vseeno potegnili Nemci. Poleg tega mladočehov sploh niso povabili k spravnim pogajanjem. Zato so lahko mladočehi ob večinski podpori češke javnosti sprožili sistematično kampanjo proti češko-nemški spravi in staročehski stranki.⁹

*Najpomembnejši poslanski klubi v avstrijskem državnem zboru po volitvah leta 1891.*¹⁰

		poslanski klubi	število poslancev
koalicija	Poljski klub	Poljaki	57
		Ukrajinci	7
	Konservativni klub (Hohenwartov klub)	nemški konservativci	26
		Slovenci	16
		Hrvati, Srbi	6 + 1
		Poslanci Bukovine	6
		češki aristokrati	18
	Staročehski klub	12	
	Združena nemška levica	(nemški liberalci) 109 + 2 neodvisna	
opozicija	Coroninijev klub		11
	Nemško nacionalno združenje	(nemški nacionalci)	19
	Klub nacionalno svobodomiselne stranke	(mladočehi)	37
	krščanski socialci		14
			353

⁹ Prim. Otto Urban: Die tschechische Gesellschaft 1848 bis 1918. Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag, 1994, (dalje Urban, Die tschechische Gesellschaft) str. 555-582; William Jenks: Austria Under the Iron Ring 1879-1893. Charlottesville: University Press of Virginia, 1965, str. 243-259; Bruce M. Garver: The Young Czech party, 1874-1901, and the emergence of a multi-party system. New Haven: Yale University Press, 1978, str. 146-156; Lothar Höbel: Ausgleich und Ausstellung - Wirtschaft und Politik in Böhmen um 1890. V: Bohemia, 1988, str. 141-143; Marcela C. Efmertová: České zeme v letech 1848-1918 : Dejiny českých zemí. Praha: Nakladatelství Libri, 1998, str. 87-90; Jiří Kořalka: Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914 : Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Praha: Argo, 1996, str. 163-166.

¹⁰ Lothar Höbel: Parteien und Fraktionen im cisleithanischen Reichsrat. V: Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch (ur.): Die Habsburgermonarchie 1848-1918, knjiga VII/1: Verfassung und Parlamentarismus. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2000, str. 942-943; Lothar Höbel: Die Linke und die Wahlen von 1891. V: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 1987, str. 270-301.

Ti dogodki so samo še dodatno omajali že tako in tako ogrožen ugled in vpliv staročehev v češki družbi. Taaffejeva vlada se je sčasoma lahko vse manj zanašala na staročeško podporo. Naposled so mladočehi na državnozbornskih volitvah leta 1891 temeljito porazili staročehe. Z zmagoslavnim vzponom mladočehev je Taaffejeva koalicijska vlada dokončno izgubila svojo zanesljivo večino. Taaffejeva vlada je za normalno parlamentarno delovanje nujno potrebovala podporo nemških liberalcev.¹¹ Po drugi strani so tudi nemški liberalci potrebovali podporo vlade pri realizaciji nekaterih sklepov češko-nemških spravnih pogajanj, ki so jim bili v prid. Toda slovanski poslanci iz Hohenwartovega kluba so skupaj z nemškimi konservativci odločno nasprotovali vstopu nemških liberalcev v vlado.¹²

V teh političnih razmerah ni bilo čudno, da so vladne stranke izkoristile prav vsako priložnost, ko so lahko napadle in diskreditirale osovražene nemške liberalce. Zato so vladne stranke podprle tudi komisijo, ki je obsodila Mengerjevo besedičenje o čeških veleizdajalcih, čeprav po drugi strani tudi mladočehi zaradi svoje odločne opozicijske drže med vladnimi strankami še zdaleč niso bili priljubljeni. Tudi večina slovenskih poslancev je bila do mladočehev sovražno nastrojena. Po njihovem mnenju je bil mladočeški politični stil preprosto preveč radikalen. Njihov edini politični "uspeh" naj bi bil tako le morebitni vstop nemških liberalcev v vlado. S tem naj bi se njihova politika izkazala za povsem kontraproduktivno, kajti Čehi in posledično kmalu še ostali Slovani bodo pri vladi padli v nemilost in zato od vlade ne bodo več dobivali nobenih nacionalnih koncesij.

V tem času so bili slovenski državnozbornski poslanci še vedno precej oportunistično naklonjeni vladi. Edina izjema je bil spodnještajerski poslanec in župnik Lavoslav Gregorec.¹³ Radikalna mladočeška opozicijska politika je bila deležna večjih simpatij le na deželni ravni, zlasti med slovenskimi liberalci iz Kranjske. Njihov tribun je bil Ivan Hribar,¹⁴ njihovo glasilo pa Slovenski narod. Nasprotno so vladi naklonjeni politiki svoja stališča objavljali v katoliškem dnevniku Slovenec. Tudi liberalno usmerjeno slovensko-hrvaško društvo Edinost iz Trsta je do določene mere podpiralo mladočehe. Po volitvah leta 1891 se je Edinost zavzemala za izstop slovenskih in hrvaških poslancev iz Hohenwartovega kluba in za ustanovitev neodvisnega poslanskega kluba, ki bi šel skupaj z mladočehi v opozicijo. Ko pa je naposled pet hrvaških poslancev iz Istre in Dalmacije ravno v času prej omenjenih napadov

¹¹ O razmerju političnih sil v državnem zboru po volitvah leta 1891 primerjaj tabelo Najpomembnejši poslanski klubi v avstrijskem državnem zboru po volitvah leta 1891.

¹² Gustav Kolmer: Parlament und Verfassung in Österreich, knjiga V: 1891-1895. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1978, str. 8-9, 14-15; Höbelt, Lothar: Kornblume und Kaiseradler: Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882-1918. München: Oldenburg, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1993, str. 57.

¹³ Janez Cvirn: Gregorec, Lavoslav. V: Enciklopedija Slovenija, 3., Ljubljana 1989, str. 384. Gregorec je bil edini slovenski poslanec, ki je aprila 1892 podprl mladočeško ministrsko obtožbo proti pravosodnemu ministru Friedrichu Schönbornu. Pravosodni minister se je mladočehom zameril z izdajo naredbe o ustanovitvi novega sodnega okraja Teplice (Weckelsdorf). Predvidoma je bil to le prvi korak pri nadaljnji administrativni razdelitvi sodnih okrajev, s čimer je vlada ugodila zahtevam nemških liberalcev po narodnostni razdelitvi Češke. Prim. Slovenec, 29. 4. 1892, št. 97, Državni zbor.

¹⁴ Glej Vasilij Melik: Ivan Hribar in njegovi Spomini. V: Hribar, Ivan: Moji spomini. 2. del, Ljubljana 1984, str. 633; Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895, 5. del. Ljubljana 1966, str. 109-112; Dušan Kermavner: Slovenska politika v letih 1879 do 1895 : političnozgodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848-1895. Ljubljana 1966, str. 199-202.

na Mengerja ustanovilo neodvisni Hrvaško-slovenski klub, so Slovenci iz Trsta ostali v vrstah vladne koalicije.¹⁵

V tej kočljivi politični situaciji ni bila Združena nemška levica niti vladna niti opozicijska stranka. Zato je moral Taaffe stalno manevrirati med interesi Združene nemške levice na eni in Hohewartovega in Poljskega kluba na drugi strani. Vladi naklonjene stranke je poskušal zadovoljiti s podeljevanjem potrebnih koncesij in jih s tem posledično navezati na vlado. Vendar to ni bila lahka naloga. Nacionalno in svetovnonazorsko med seboj tako različne stranke so namreč skoraj vsako koncesijo presojale povsem različno. Zahteve nemških liberalcev tako tudi niso bile po godu slovenskim poslancem, ki so bili formalno takrat brez vsake izjeme še vedno del vladne koalicije. Z naraščanjem vpliva nemških liberalcev na vlado so se slovenski poslanci počutili vedno bolj ogrožene. Slovenski strah pred nacionalnimi sovražniki je bil tako močan, da je časopis Slovenec celo paranoično špekuliral, da je Menger le zato napadel Masarykove izjave o češkem državnem pravu, ker hočejo nemški liberalci prisiliti češke aristokrate,¹⁶ da izstopijo iz Hohewartovega kluba. S tem naj bi bil Hohewartov klub tako zelo oslavljen, da bi moral oditi v opozicijo.¹⁷

Obojestranski občutek ogroženosti in nacionalne zastopljenosti

Slovenci, Čehi, Poljaki, Hrvati, nemški konservativci in krščanski socialci so torej le zato družno grajali Mengerjev govor, ker so hoteli skupnega nemškoliberalnega sovražnika povsem preprosto politično ponižati. Vendar to še ne pomeni, da so se brezpogojno strinjali z Masarykovim govorom o češkem državnem pravu. Slovenska javnost je lahko le zato pritrjevala Masaryku, ker je bil spor med Mengerjem in Masarykom le zunanji izraz veliko globljih nacionalnih nesporazumov med Nemci in Slovani.

V tem smislu so si bili nemško-slovenski in nemško-češki spori precej podobni. V času Taaffejeve vlade (1879-1893) so tako Čehi kot Slovenci beležili pomembne nacionalne uspehe. V tem času se je slovenska kulturna in razvojna raven povzpela na precej višjo stopnjo. Tako imenovana drobtiničarska politika tako v čeških deželah¹⁸ kot na Slovenskem navsezadnje sploh ni zavirala narodnostnega razvoja, temveč ga je, ravno obratno, celo pospeševala. Čeprav Slovenci niso dobili prav vsega, kar so si želeli, je slovenščina med drugim dobila večjo veljavo v uradih, na sodiščih in tudi v šolah. Na Kranjskem se je dokončno končala nemška prevlada.¹⁹

Dejansko so imeli Nemci v primerjavi s Slovenci in Čehi še vedno precej več nacionalnih pravic. Vendar so se kljub temu počutili ogrožene od Slovanov. Nemci

¹⁵ Vjekoslav Bratulić: Politične stranke u Istri za vrijeme narodnog preporoda. V: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zagreb 1969, str. 308-310. Prim. Edinost, 28.3.1891, št. 25; 4. 4. 1891, št. 27; 8. 4. 1891, št. 28; 11. 4. 1891, št. 29, Politični pregled; Edinost, 8. 6. 1892, št. 46, Politično društvo "Edinost"; Slovenski narod, 18. 11. 1892, št. 264; 19. 11. 1892, št. 265, Politični razgled; Edinost, 21. 12. 1892, št. 102, Našim volilcem!

¹⁶ Češki aristokrati so se vneto zavzemali za uresničitev programa češkega državnega prava.

¹⁷ Slovenec, 22. 11. 1892, št. 267, Politični pregled.

¹⁸ Otto Urban: Die tschechische Frage um 1900. V: Österreichische Osthefte, 1990, št. 3, str. 430-431.

¹⁹ Več v: Vasilij Melik: Slovenska politika v Taaffejevi dobi. V: Zgodovinski časopis, 1975, št. 1-2, str. 109-118; Dragan Matić: Nemci v Ljubljani 1861-1918. Ljubljana 2002, str. 197-298.

se niso počutili ogrožene le zaradi velikih političnih uspehov obeh slovanskih narodov (posebno na Češkem in Kranjskem), temveč tudi zaradi slovanskega priseljevanja na večinska nemška področja. Češki delavci so se tako priseljevali v večinsko nemške industrijske centre v čeških deželah. Slovenski kmetje so se priseljevali v mesta na Kranjskem in na Spodnjem Štajerskem.²⁰ Tako je v Ljubljani število Slovencev v primerjavi z Nemci stalno naraščalo, dokler Nemci naposled niso zdrsnili na položaj vedno manj upoštevane manjšine. Spodnještajerski Nemci so se bali, da jih bo kmalu doletela enaka usoda.²¹

Zaradi vsesplošnega napredovanja Slovencev v Celju in zaradi občutnih slovenskih nacionalnih in političnih uspehov so se vedno bolj ogrožene počutili tudi celjski Nemci.²² Te občutke spodnještajerskih Nemcev lahko podrobno razberemo iz govora celjskega poslanca Richarda Foreggerja v avstrijskem državnem zboru: Slovenizira se šole, urade in sodišča. "Tako se pa dela na vseh področjih. Iz tega utegnete razbrati, kako rastejo peruti gospodom mladoslovincem in na kakšen način se potiska nazaj nemštvo na Spodnjem Štajerskem. Toda tako kot tukaj se dogaja tudi na Koroškem in v ostalih kronovinah."²³

V resnici so bili Slovenci podobno kot Čehi v primerjavi z Nemci nacionalno še vedno zelo zapostavljeni. Toda za večino Nemcev je bila nacionalna neenakost nekaj povsem naravnega. Nemci so se večinoma dojemali kot najbolj razvit narod habsburške monarhije. Zato so sveto verjeli v naravno prevlado nemške kulture in nemškega jezika v Srednji Evropi. Foregger je to prepričanje povzel z naslednjimi besedami: "Do pred kratkim je bila neizpodbitna resnica, da se slovensko in sicer pisno, sploh ni komuniciralo. /.../ Slovenski knjižni jezik je bil sploh ustvarjen šele danes /.../ in ta umetna gojitev slavizma tam, kjer obstajajo nemški kulturni centri, to je slavizacija."²⁴

Slovenci se seveda glede tega niso mogli strinjati z Nemci. Slovenski poslanec Lavoslav Gregorec je slovenska stališča razložil z naslednjimi besedami:²⁵ "Peščiči pravih Nemcev na Spodnjem Štajerskem gre zelo dobro, veliko bolje kot nam. In še ti Nemci so večinoma priseljeni. Ta gospoda ima tukaj tri gimnazije, eno višjo real-

²⁰ Hans Mommsen: Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat, 1. del : Das Ringen um die supranationale Integration der zisleithanischen Arbeiterbewegung (1867-1907). Wien: Europa-Verlag, 1963, str. 24-39; Payrleitner, Alfred: Adler und die Löwe : Österreicher und die Tschechen : Die eifersüchtige Verwandtschaft. Wien: Kremayr & Scheriau, 1990, str. 117-119; Berthold Sutter: Die politische und rechtliche Stellung der Deutschen in Österreich 1848 bis 1918. V: Die Habsburgermonarchie 1848-1918, knjiga III/1 : Die Völker des Reiches. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980, str. 240-246, 248-256; Fran Zwitter: O slovenskem narodnem vprašanju. Ljubljana 1990, str. 26-42.

²¹ Janez Cvirn: Trdnjavski trikotnik : politična orientacija Nemcev na spodnjem Štajerskem (1861-1914). Maribor 1997, (dalje Cvirn, Trdnjavski trikotnik) str. 152-156; isti, Deželna in narodna zavest na (Spodnjem) Štajerskem. V: Avstrija, Jugoslavija, Slovenija : slovenska narodna identiteta skozi čas. Ljubljana 1997, str. 74-84; Zgodovina Slovencev. Ljubljana 1979, str. 545-548.

²² Janez Cvirn: Boj za Celje : politična orientacija celjskega nemštva 1861-1907. Ljubljana 1988, str. 37; Franjo Baš: Prispevki k zgodovini severovzhodne Slovenije : izbrani zgodovinski spisi. Maribor 1989, str. 68, 70; Janko Orožen: Zgodovina Celja in okolice, II. del (1849-1941). Celje 1974, str. 277-278.

²³ SPSHAR, 154. Sitzung, XI. Session, 13. 7. 1892, str. 7133-7134.

²⁴ SPSHAR, 155. Sitzung, XI. Session, 14. 7. 1892, str. 7195.

²⁵ Debata med Gregorcem in Foreggerjem je potekala v sklopu debate o valutni reformi. Glej Andrej Pančur: Vpliv političnih in nacionalnih bojov na gospodarske reforme : (Primer avstroogrskse valutne reforme leta 1892 in vloga Slovencev). V: Prispevki za novejšo zgodovino, 1999, št. 2, str. 39-50; isti, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema. Celje 2003, str. 249-262.

ko in nemški jezik v vseh učnih zavodih. /.../ Če bi mi Slovenci imeli kaj takšnega, bi bili zelo zadovoljni. Toda mi tega nimamo. /.../ Torej ni res, /.../ da se na Spodnjem Štajerskem slavizira, temveč je res ravno obratno, germanizira se." Obenem je še pristavil: "Spodnja Štajerska je večinoma slovenska in kar je slovensko, ne moremo slovenizirati."²⁶

Podobno kot Čehi so bili tudi Slovenci trdno prepričani, da bodo nemška mesta (ali nemški deli Češke) zaradi slovenskega priseljevanja (ali češkega naravnega prirastka) postala prej ali slej zopet večinoma slovenska (ali češka). Tako imenovano nemško posestno stanje je bilo za Slovence in Čeha le časovno omejen fenomen. Slovenci so bili prepričani, da bodo slovenske dežele nekoč zopet povsem slovenske, kakršne so bile že pred nemškim priseljevanjem v srednjem veku. Zato je bilo zanje vsako zavlačevanje pri uresničevanju nacionalne enakopravnosti le nadaljevanje procesa germanizacije. Po drugi strani so se namreč Slovenci v tem času počutili zelo ogrožene s strani Nemcev. Na Štajerskem in še v večji meri na Koroškem nemško gospostvo sploh ni bilo omajano. V mnogih predelih je germanizacija nemoteno potekala dalje. Potencialna zmaga slovenstva je bila tako potisnjena v bolj ali manj oddaljeno prihodnost, obratno pa je bila nemška grožnja stvar bridke sedanjosti.²⁷

Državno in naravno pravo

Na podlagi takšnih protislovnih dojemanj nacionalnih razmer je lahko med Nemci na eni in Slovenci ter Čehi na drugi strani prihajalo le do vedno novih nacionalnih konfliktov. V tem smislu je slovenska javnost razumela tudi Masarykov govor. Slovenska javnost se je zanimala le za Masarykovo temeljito obsodbo načrtnega procesa germanizacije. Posebno se je še zanimala za njegovo obsodbo knjige Matthiasa Ratkowskega o pravici in dolžnosti germaniziranja Čehov in Slovencev. To knjigo so seveda ostro napadali tudi v slovenskem tisku.²⁸ Obenem se Slovenci sploh niso zanimali za Masarykovo precej bolj pomembno predstavitev problematike češkega državnega prava. Ker si slovenske in češke razmere niso bile le podobne, temveč so bile v mnogih pogledih tudi povsem drugačne, so si lahko bili interesi obeh narodov pogosto diametralno nasprotni. Ta različnost ni nikjer prišla tako zelo do izraza kot ravno pri zagovarjanju državnega in naravnega prava.

Čeprav so tako Čehi kot Slovenci veljali za nezdgovinsko ljudstvo²⁹ oziroma za nedominanten narod³⁰, so se lahko Čehi za razliko od Slovencev opirali na

²⁶ SPSHAR, 155. Sitzung, XI. Session, 14. 7. 1892, str. 7194-7195.

²⁷ Vasilij Melik: O razvoju slovenske nacionalno-politične zavesti 1861-1918. V: Zgodovinski časopis, 1970, št. 1-2, str. 39-47; Bogo Grafenauer: Oblikovanje severne slovenske narodnostne meje. Ljubljana 1994, str. 22-24; Matjaž Klemenčič: Germanizacijski procesi na Štajerskem od srede 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Časopis za zgodovino in narodopisje, 1979, št. 1-2, str. 350-369; Vasilij Melik: Nemci in Slovenci (1815-1941). V: Zgodovinski časopis, 1992, št. 2, str. 171-174.

²⁸ Slovenec, 16. 11. 1892, št. 262, Liga+3: Kako sodijo o nas; Slovenec, 21. 11. 1892, št. 266, Konec viharja in splošnje budgetne razprave; Slovenski narod, 16. 11. 1892, št. 262, Germanizacija - pravica in dolžnost; Slovenski narod, 21. 11. 1892, št. 266, Državni zbor.

²⁹ Fran Zwitter: Die nationalen Fragen in der Österreichisch-ungarischen Monarchie (1900-1914). V: Die nationale Frage in der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1900-1918. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966, str. 11-13.

³⁰ Gerald Stourzh: Probleme der Konfliktlösung in multi-ethnischen Staaten. V: Staat und Nation in multi-ethnischen Gesellschaften. Wien: Passagen Verlag, 1991, str. 107-109.

"svojo" slavno zgodovino češke države. Nekdanja kraljevina Češka je v Avstro-Ogrski obsegala deželo Češko, Moravsko in manjši avstrijski del Šlezije. V prvih dveh deželah so Čehi predstavljali večino prebivalstva, Nemci pa politično in gospodarsko izjemno močno narodnostno manjšino. Obratno so bili v manj pomembni Šleziji najštevilčnejši narod Nemci, njim so sledili Poljaki in nato Čehi. Čehi so v okviru programa češkega državnega prava zahtevali ponovno združitev vseh teh nekdanjih dežel kraljevine Češke. Simbolno bi se to izrazilo s kronanjem avstrijskega cesarja za češkega kralja, dejansko pa bi Čehi v okviru habsburške monarhije dobili podoben položaj kot Madžari.³¹

Obratno so Slovenci živeli raztreseni po različnih cislitvanskih deželah, na Ogrskem in v Benečiji. Te dežele niso bile nikoli združene v zgodovinsko državno enoto. Poleg tega so bili Slovenci razen na Kranjskem povsod narodna manjšina. Zato so se razen redkih izjem³² sklicevali na naravnopravne ideje.

Ko so se npr. Čehi po letu 1867 začeli na množičnih zborovanjih zavzemati za program češkega državnega prava, je po češkem vzoru tudi slovensko taborsko gibanje doživelo silovit razcvet. Toda za razliko od češkega taborskega gibanja so se Slovenci na teh taborih nekako plebiscitno odločali za Združeno Slovenijo. Slovenci so zahtevali združitev vseh slovenskih naseljenih področij, zaradi česar bi bilo najprej treba narodnostno razdeliti obstoječe zgodovinske dežele.³³ Seveda so se dobro zavedali, da je v danih normalnih pogojih program Združene Slovenije težko uresničljiv. Toda ta program je bil vedno idealen zgled za reševanje slovenskih narodnostnih problemov.³⁴

Slovenci so češko politiko običajno presojali zelo nekritično, večinoma le s perspektive slovanskega boja proti nemštvu. Zato so zabredli v hude konceptualne težave, ko je češko-nemška sprava predvidela delitev Češke na nemška in dvojezična okrožja. Nemci so namreč poskušali ohraniti nemško posestno stanje na Češkem prav s pomočjo narodnostne delitve te dežele. Toda mladočehi so se odločno zoperstavili tej delitvi. Narodnostno delitev Češke so obsojali kot raztrganje (nedeljive) dežele in ohranitev nemške nadvlade. Ključen element mladočeškega političnega programa je bila ravno češka državnopravna ideologija. Program češkega državnega prava je predpostavljal nedeljivost čeških dežel kot nujni pogoj za morebitno državnopravno združitev čeških dežel. Zato sploh ni bilo presenetljivo, da so mladočehi odločno nasprotovali sklepom češko-nemške sprave.

Nasprotno bi bila narodnostna delitev zgodovinskih dežel zelo primerna pri urejanju slovenskih narodnostnih problemov v slovensko korist. Zato je večina slovenske javnosti najprej pozdravila češko-nemško spravo,³⁵ ker je upala, "da se kaj

³¹ O vsebini programa češkega državnega prava glej Richard Plaschka: *Das böhmische Staatsrecht in tschechischer Sicht*. V: *Zeitschrift für Ostforschung*, 1959, št. 1, str. 1-14; Helmut Slapnicka: *Die Stellungnahme des Deutschtums der Sudetenländer zum "Historischen Staatsrecht"*. V: *Zeitschrift für Ostforschung*, 1959, št. 1, str. 15-41.

³² Tako imenovani mariborski program iz leta 1865. Glej Baš, n.d., str. 212-218; Vasilij Melik: *Slovenska politika ob začetku dualizma*. V: *Zgodovinski časopis*, 1968, št. 1-2, str. 26-31.

³³ Vasilij Melik: *Slovensko narodno gibanje za časa taborov*. V: *Zgodovinski časopis*, 1969, št. 1-2, str. 75-88; isti, *Slovenski tabori*. V: *Kronika*, 1968, št. 2, str. 65-76.

³⁴ Vasilij Melik: *Ideja Zedinjene Slovenije 1848-1991*. V: *Slovenija 1848-1998 : iskanje lastne poti*. Ljubljana : 1998, str. 15-20; Janko Prunk: *Slovenski narodni programi*. Ljubljana 1986.

³⁵ *Slovenec*, 23. 1. 1890, št. 18, "Mir hočem imeti med svojimi narodi!"; *Edinost*, 22. 1. 1890, št. 7, *Politični pregled*. Le liberalni časopis *Slovenski narod* že od začetka ni bil istega mnenja. *Slovenski narod*, 18. 1. 1890, št. 14; 21. 1. 1890, št. 16; 24. 1. 1890, št. 19; 27. 1. 1890, št. 21; 29. 1. 1890, št. 23.

takega, kakor na Češkem, mora uvesti tudi na Moravskem, v Šleziji, na Štajerskem, Koroškem in Primorskem."³⁶

V resnici je bilo to upanje le samozavajanje. Niti vlada niti Nemci niso bili pripravljeni razdeliti večinoma nemških dežel (Štajerska in Koroška) na slovenska in nemška okrožja. Zlasti nemški nacionalci se niso hoteli odpovedati narodnostni prevladi v alpskih deželah in so v večjezičnih regijah trdovratno branili obstoječe nemško posestno stanje. Zato so ogorčeno nasprotovali češko-nemški spravi, vladi in nenazadnje nemškim liberalcem, ki so večinoma izvirali ravno iz čeških dežel.³⁷ Zaradi hudega pritiska češkega javnega mnenja so se naposled aprila 1892 tudi češki aristokrati in preostanki staročehov odpovedali češko-nemški spravi.³⁸ Sedaj je tudi zadnjim slovenskim zagovornikom sprave postalo jasno, da v danih političnih razmerah program narodnostne ozemeljske avtonomije v okviru obstoječih historičnih dežel nima nobene prihodnosti.³⁹

Takratni vodja slovenskih poslancev Fran Šuklje je še po razpadu habsburške monarhije obžaloval, da je češko-nemška sprava nazadnje žalostno propadla, ker so se mladočehi odločili proti njej "razpaliti po vsej deželi strastno gonjo"⁴⁰. Po njegovem je bila sprava resnični kompromis. Nasprotno so nekateri slovenski liberalci v zgodnjih devetdesetih letih 19. stoletja podpirali mladočeško politiko v glavnem prav zaradi njihove načelne opozicijske drže in ne zaradi njihovega boja za češko državno pravo.

Ironija zgodbe o Masarykovem govoru o češkem državnem pravu je v tem, da kljub različnemu odnosu Slovencev in Čehov do državnega in naravnega prava Masaryk sploh ni bil vnet zagovornik češkega državnega prava. V letih pred prvo svetovno vojno so poleg socialistov med vsemi češkimi strankami samo še Masarykovi realisti prenehali zagovarjati idejo češkega državnega prava. Masaryk obstoja resnično svobodne in socialne demokracije nikoli ni pogojeval v vzpostavitvijo določene državne forme, temveč s praktičnim udejanjanjem svoje socialno politične filozofije.⁴¹ Masaryk je sicer leta 1892 v svojem govoru zagovarjal češko državno pravo, toda izpolnitev tega političnega programa je bila zanj le ustrezno sredstvo za udejanjanje narodnostne enakopravnosti, gospodarske prosperitete in naposled za doseg miru med narodi.⁴²

³⁶ SPSHAR, 385. Sitzung, X. Session, 17. 4. 1890, str. 14242 (Lavoslav Gregorec). Prim. še Edinost, 25. 1. 1890, št. 8, In mi?!

³⁷ Berthold Sutter: Die Badenischen Sprachenverordnungen von 1897, ihre Genesis und ihre Auswirkungen vornehmlich auf die innerösterreichischen Alpenländer, 1. del. Graz, Köln: Verlag Hermann Böhlau Nachf., 1960, str. 104-106; Cvirn, Trdnjavski trikotnik, str. 159.

³⁸ Urban, Die tschechische Gesellschaft, str. 604-606.

³⁹ Slovenec, 5. 3. 1892, št. 53, Češkonemška sprava; Slovenec, 8. 4. 1892, št. 80, Češkonemška sprava; Slovenec, 10.3.1892, št. 53, "Ali more človek nazivati to kot spravo, pri koji se Nemeč smeje, Čeh pa - joka?"; Slovenec, 3. 5. 1892, št. 100; 5. 5. 1892, št. 102; 6. 5. 1892, št. 103; 10. 5. 1892, št. 106, Po deželnih zborih. Češko.

⁴⁰ Fran Šuklje: Iz mojih spominov, 1. del. Ljubljana 1988, str. 213.

⁴¹ Robert A. Kann: Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie: Geschichte und Ideengehalt der nationalen Bestrebungen vom Vormärz bis zur Auflösung des Reiches im Jahre 1918, 1. del: Das Reich und die Völker. Graz, Köln: Verlag Hermann Böhlau, 1964, str. 201, 205. Prim. Karel Čapek: Pogovori s T.G. Masarykom. Ljubljana [1937], str. 111, 118, 133-134; Dragotin Lončar: Masaryk: ob njegovih 80 letnici dne 7. marca 1930 leta govoril višjim razredom ljubljanske srednješolske mladine v "Unionu". Ljubljana 1930, str. 19-20.

⁴² O Masarykovem stališču do Nemcev in do češkega državnega prava glej Zdeněk Šolle: Masarykova cesta k nové Evropě. V: Masaryk a myšlenka evropské jednoty. Praha: Centrum pro Desk-Top Publishing filozofické fakulty UK pro katedru politologie, 1992, str. 40-69; isti, T. G. Masaryk a

Sklep

Za slovensko javnost je bil Masaryk v času proračunske debate leta 1892 sicer globokoumen govornik, vendar se slovenska javnost pri tem sploh ni zanimala za resnični pomen Masarykovih misli. Slovensko javnost je površinsko zanimala le njegova vloga v aktualnih političnih in narodnostnih konfliktih. Ko je tako le par dni kasneje izbruhnila nova politična afera,⁴³ je besedni dvoboj med Masarykom in Mengerjem hitro zatopil v pozabo. Slovenski tisk je svojo pozornost začel takoj posvečati aktualnim problemom o sestavi bodoče vladne koalicije. Ko je Masaryk 20. marca 1893 v državnem zboru znova izčrpno spregovoril o češkem državnem pravu,⁴⁴ ga je slovenski tisk v najboljšem primeru le na kratko povzel (Slovenski narod).⁴⁵ Nekateri časopisi mu niso posvetili niti besedice (npr. Edinost), drugi so ga omenili le mimogrede (Slovenec)⁴⁶.

Omenjeni besedni dvoboj nam na prvi pogled razkriva jalovost Taaffejevega vladnega sistema, ki obstoječe državne ureditve ne le ni mogel, temveč je sploh ni bil pripravljen spremeniti. Taaffe je sicer dolgo časa spretno manevriral koalicijske stranke, toda razkorak med vlado in vladnimi strankami je bil vedno večji. Stranke so se ozirale skoraj samo na lastne interese. Kot do neba vpijočo krivico so dojemale vsako politično in narodnostno koncesijo, ki jo je vlada podelila nasprotni stranki. Zato so izkoristile prav vsako priložnost, ko so lahko ponižale nacionalnega in političnega nasprotnika.

Toda prej opisani besedni dvoboj nam še v večji meri razkriva obojestranski občutek ogoženosti in nacionalne zapostavljenosti. Ta občutek je usodno obremenjeval nemško slovenske in nemško češke odnose. Vpleteni narodi so nacionalne odnose dojemali kot igro ničelne vsote,⁴⁷ v kateri lahko en narod pridobi oziroma obdrži narodnostne pravice le na račun drugega naroda. Takšne nacionalne razmere so nujno rojevale vedno nove nacionalne konflikte. Zato je bil tudi Masaryk v danih pogojih lahko le stranski igralec na odru zgodovine, ki je postopoma sicer poskušal spremeniti realnost, vendar temeljnega konflikta s pomočjo svojega filozofska nauka enostavno ni mogel rešiti v obojestransko zadovoljstvo.

německá otázka do r. 1918. V: Gajan, Koloman (ur.): T.G. Masaryk a vztahy Čechů a Němců (1882-1937). Praha: Masarykova společnost, 1997, str. 34-59.

⁴³ Kolmer, n.d., str. 84-89.

⁴⁴ SPSHAR, 227 Sitzung, XI. Session, 20. 3. 1893, str. 10777-10785.

⁴⁵ Slovenski narod, 21. 3. 1893, št. 66, Državni zbor.

⁴⁶ Slovenec, 21. 3. 1893, št. 66, Državni zbor.

⁴⁷ Catherine Albrecht: The Bohemian Question. V: The Last Years of Austria-Hungary : A Multi-National Experiment in Early Twentieth-Century Europe. Exeter: University of Exeter Press, 2002, str. 91.

Andrej Pančur

(IN)COMPARABLE CONDITIONS BETWEEN THE CZECH AND SLOVENE LANDS DURING
THE FINAL YEARS OF THE TAAFFE'S GOVERNMENT

S u m m a r y

In the paper, the author analyses the reactions to the speech on the issue of Czech state law, given by Tomáš Garrigue Masaryk, a Young Czech Party delegate, on 18 November 1892 in the Austrian Parliament. His speech provoked a sharp reaction by Max Menger, a German Liberal delegate, who denounced all supporters of a Czech state guilty of high treason. These words of Menger were strongly condemned by both the oppositional Young Czech and the ruling Old Czech delegates. These were joined by the ruling parties (the Slavic clubs of parliamentary delegates and German conservatives) as well as the Slovene members and general public.

The ruling parties supported Masaryk, not because they entirely agreed with his views on Czech state law but in order to humiliate the common German enemy - the Liberals. Unlike the Czechs, the Slovenes preferred to address their national questions by appealing to natural law. Furthermore, the Slovenes were very uncritical in their judgement of Czech politics, viewing it only from the point of the common Slavic struggle against Germanhood.

The Slovene general public therefore nodded to Masaryk only because his quarrel with Menger was an external expression of much deeper ethnic conflicts between the Germans and Slavs in Austria-Hungary. The Czech-German and Slovene-German relations were fatally overloaded with a reciprocal sense of threat and ethnic disregard. Such interethnic conditions inevitably gave rise to recurrent ethnic conflicts.